

УДК 930.22(47)«18»

Б.О. Галь

**«ЖАДНО ЛОВИВШИЙ ВСЕ, ЗАМЕЧАНИЯ
ДОСТОЙНОЕ»: АДМІНІСТРАТИВНІ НОВАЦІЇ
«ТИМЧАСОВОГО» МАЛОРОСІЙСЬКОГО
ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРА
М.М. КРЕЧЕТНІКОВА (1790-1793)**

У статті розглядаються адміністративні реформи виконуючого обов'язки малоросійського генерал-губернатора М.М. Кречетнікова.

Ключові слова: генерал-губернатор, адміністрація, реформи.

Інститут «правлячих посаду» малоросійського (чернігівського, новгород-сіверського і київського) генерал-губернатора (намісника) відноситься до числа маловивчених. Загальні огляди історії України останньої третини XVIII ст. датують, як правило, перебування П.О. Румянцева на посаді малоросійського генерал-губернатора 1764-1796 рр., створюючи ілюзію безперервності його правління. Довідкові видання згадують про М.М. Кречетнікова та Й.А. Ігельстрома, які «правили посаду» у 1790-1793 рр., втім часто змішуючи і плутаючи інститути «правлячих посаду» і власне малоросійського генерал-губернатора [4].

Поява останнім часом цілого шерегу спеціальних розвідок, присвячених особі М.М. Кречетнікова,

не змінила історіографічну ситуацію принципово, оскільки їх автори ставили за мету розглянути діяльність адміністратора у період, що передував перебуванню на українських теренах [1; 8; 10; 11; 12; 19]. Втім, наявна джерельна база вже сьогодні дозволяє створити загальний огляд доби перебування М.М. Кречетнікова на посаді малоросійського генерал-губернатора.

Михайло Микитович Кречетніков (1729-1793) – учасник Семирічної (1756-1763) війни, придушення руху польських конфедератів і гайдамацького повстання (1768), російсько-турецької (1768-1774) і російсько-польської (1792) воєн. Двічі брав участь у встановленні нових кордонів Російської імперії із Річчю Посполитою (1773, 1793) і керував утвореними із приєднаних земель губерніями. Обіймав посади псковського (1772-24.12.1773) і тверського губернатора (1775-1776), генерал-губернатора калужського (24.08.1776-1793), тульського (19.09.1777-1793) і рязанського (1778-1781/2), сенатора (1785), воєнного інспектора і генерал-аншефа (1790), «тимчасового» малоросійського генерал-губернатора (1790-1793), а наостанок ще й генерал-губернатора мінського, ізяславського і брацлавського (1793). Кавалер орденів св. Анни (1771), Білого Орла і св. Станіслава (1776), св. Олександра Невського (1779), св. Володимира першого ступеня (1783), св. Андрія Первозванного (1792) [2, 112].

Історики зазвичай шаблонно визначають військового й адміністративного діяча екатерининської доби М.М. Кречетнікова як «видатного», але при цьому ніколи не ставлять в один ряд із такими знаковими для свого часу особами як П.О. Румянцев-Задунайський, З.Г. Чернишов чи Г.О. Потьомкін-Таврійський, чия протекція посприяла розвитку його кар'єри. За розтиражованим відгуком російського воєнного історика М.С. Голіцина, М.М. Кречетніков був хоробрим генералом, але без крупних воєнних обдарувань, при тому що в 1764 р. кн. К.-М.І. Дашков назвав його «кращим російським полковником», а Катерина II у жовтні 1789 р. схилилася до призначення М.М. Кречетнікова командуючим Фінляндською армією [3, 45]. Так само М.С. Голіцин називає його адміністратором, не здатним на ініціативу, навіть на особливо активну діяльність, втім визнає його тямущість як виконавця, в той час як на момент смерті М.М. Кречетніков обіймав посади генерал-губернатора восьми (!) губерній (Калужська, Тульська, Чернігівська, Новгород-Сіверська, Київська, Мінська, Ізяславська, Брацлавська) – факт як на екатерининські часи унікальний [13, 432].

Безпосереднє перебування М.М. Кречетнікова у Малоросії тривало із 1 травня 1790 р. по 17 квітня 1792 р., коли генерал-аншеф від'їхав до Полоцька аби вступити у командування білоруськими

обсерваційними корпусами [7, 21]. Втім, хоча М.М. Кречетніков і зазначає в паперах, що із від'їздом до Білорусії «препоручил я Управление Малороссийских всемилостивейше вверенных мне Губерний Господам Губернаторам», правити посаду малоросійського генерал-губернатора продовжував до самої смерті, опікуючись справами ввірених губерній [9, арк. 181].

Мотиви призначення М.М. Кречетнікова правлячим посаду малоросійського генерал-губернатора переповідає Катерина II в листі до Г.О. Потьомкіна-Таврійського від 2 грудня 1789 р.: «Для безопасности наших границ со стороны Польши нужно будет, чтоб место фельдмаршала Румянцова праздно не осталось, но командующий генерал туда послан был, к чему думаю Кречетников всего бы полезнее был» [3, с. 51].

Пристаючи до виконання обов'язків, М.М. Кречетніков уточнював намісницьким правлінням трьох губерній свій статус: «Повелено мне: имея пребывание в трех Малороссийских Губерниях между прочими возложениями, командовать располагаемыми в них войсками, и до возвращения Господина Генерала-Губернатора сих губерний и действительнаго вступления его в отправление сего звания, исправлять в оных и должность Генерала Губернатора» [9, арк. 4].

Попри похилий вік (61 рік) на час вступу у нову посаду, М.М. Кречетніков показав себе у малоросійських губерніях діяльним і доволі мобільним адміністратором, який із ревізіями декілька разів об'їхав ввірені губернії, особисто зібравши скарги від місцевого населення і перевірявши роботу управлінських закладів усіх рівнів. Вже від'їхавши із Малоросії, 4 лютого 1793 року він пропонував Чернігівському намісницькому правлінню «предположить и непременно соблюдать таковое ж правило, каковым поставил в сем случаи всегда руководствоваться я, обвеща при самом вступлении в начальствование мое Малороссийскими Губерниями, что каждой имеющей нужду просить меня, может всякой день являться в назначенный час, а на другой день и получать на прозбу свою Резолюцию; а дабы и само по оным от присудственных мест было исполнение, сего наблюдать особенно препоручил Губернским Прокурорам посредством Стряпчих и доносить мне» [17, арк. 3-3зв.].

Як результат, в поле зору адміністратора потрапляли і знаходили своє вирішення такі відомі проблеми, як зволікання повітових судів, картярство митних чиновників, надужиття городничих, нижніх земських судів і поміщиків по відношенню до поселення, протиправна наявність «в присутственных местах Киевского наместничества 97 человек, состоящих в подушном окладе, с чинами от копейста до губернского регистратора» [17, арк. 19; 9, арк. 48].

Втім, наскільки можемо судити, головну увагу М.М. Кречетніков зосередив на реформі діловодства, проблемі оптимізації штатів, пов'язаних із нею адміністративно-поліційній і адміністративно-територіальних реформах, проблемі адміністративної забудови трьох намісництв.

Потребу у реформі діловодства викликало бажання генерал-губернатора раціоналізувати процес управління на всіх рівнях. Протягом першого року перебування на посаді М.М. Кречетніков заводить у намісницьких правліннях настільні реєстри для запису вхідних прохань і запитів із відміткою про їх виконання, призначає штатного посадовця для їх ведення (1790), визначає єдиний порядок складання купчих і закладних на території трьох губерній (1791), організує при Київському намісницькому правлінні особливий відділ для видачі проїзних документів іноземцям (1791).

Проблема оптимізації штатів постає двічі. Спочатку 9 листопада 1790 р. «по причине усмотреннаго мною по Губерниям Малороссийским в одном противу другаго такого же присудственном месте неравенства и в числе Канцелярских Служителей и в окладном им Жалованье и в сумме на Канцелярские Расходы назначенной», а потім 1 березня 1792 р. у зв'язку із адміністративно-територіальною реформою 1791 р. М.М. Кречетніков створив і переглянув Положення «О числе канцелярских и прочих нижних служителей и назначенных на канцелярския расходы денгах в Присудственных местах и при Городничих» «дабы во всех трех Губерниях на одинаковыя предметы и употребление суммы было равно» [16, арк. 105-106].

В свою чергу, вирішення проблеми штатів привернуло увагу правлячого посаду малоросійського генерал-губернатора до неоднакової кількості повітів (і відповідно, населення) у трьох губерніях після передачі частини Городиського повіту 13 серпня 1785 р. і частин Городиського і Голтвянського повітів (із повітовими центрами включно) зі складу Київського до Катеринославського намісництва. Відповідно, Київське намісництво складалося із 9 повітів проти 11-ти у Чернігівському і Новгород-Сіверському намісництвах. 21 серпня 1791 р. М.М. Кречетніков ініціював адміністративно-територіальну реформу і 29 вересня отримав іменний указ: «В отвращение таковых неудобностей трем Малороссийским Губерниям состоять каждой из десяти округ, чего ради отделить, так как на карте от вас представленной назначено, по прикосновенности к девяти уездам Киевской Губернии, от Черниговской округу Зеньковскую и город Гадяч с частию онаго и Лохвицкой округи, Зеньков же по невыгодности местоположения и состоянию в нем не малого числа душ владельческих крестьян с землею

обратить в посад, с оставлением только для купцов и мещан Ратуши, и с причислением потом онаго в Гадяцкую округу; а в замену оных к Черниговской Губернии присоединить от Новгородско-Северской город Конотоп с его округою и частию Коропской. <...> все слагая на ваше попечение и доброе распоряжение, пребываем в прочем вам благосклонны» [15, 255-256].

Ревізія реалізації положень «Устава благочиния» (1782) покликала проведення адміністративно-поліційної реформи у місті Києві, положення якої були затверджені іменним від 17 червня 1790 р.: «Ваши донесения из Киева присланные, содержащие в себе разные усмотрения ваши по Малороссийским Губерниям вам вверенным, служат доводом известной Нам вашей ревности к службе Нашей и к пользе общей; по содержанию из них тех представлений, кои до благочиния в городе Киеве касаются, возлагаем на ваше попечение разделение города на части и кварталы учинить образом сходным с Нашими Полицейскими учреждениями» [14, 13138].

Особистий огляд адміністративних будівель унаочнив невирішену з часів відкриття трьох намісництв через брак коштів і нерозпорядливість місцевої влади проблему, а саме «тесноту <...> до ныне занимаемого присутственными местами строения» [17, арк. 22-22зв.]. Спроба з'ясувати, чому не було реалізовані відповідні положення іменного указу від 7 жовтня 1785 р., і вимога від намісницьких правлінь відомостей про апробовані плани містам трьох губерній (до Київського – від 17 червня 1790 р., а до Чернігівського і Новгород-Сіверського – від 28 жовтня 1790 р.) виявила, що наприкінці 1786 – на початку 1787 рр. плани міст трьох намісництв були затверджені генерал-губернатором П.О. Румянцевим-Задунайським і відправлені до Комісії з будівництва міст Санкт-Петербурга і Москви [5]. Втім, апробовано 17 квітня 1787 р. було лише план міста Києва і лише у штаті Київського намісництва було передбачено посаду губернського архітектора.

Відповідно, М.М. Кречетніков входить до Чернігівського і Новгород-Сіверського намісницьких правлінь із пропозицією про призначення на вакансію губернського архітектора «по известной мне способности и достаточному сведению, академика Ивана Ясныгина» (Чернігів, 19 вересня 1790 р.) і італійця Йозефа Стукарпія (Новгород-Сіверський, 20 травня 1791 р.) [9, арк. 169; 6, арк. 1].

Іван Денисович Яснигін (1745-1824) відомий як випускник Петербурзької Академії мистецтв за скульптурним і архітектурним відділеннями (1763), співробітник петербурзької будівельної канцелярії (1765-1770), московської експедиції кремлівських будівель (1770-1775), калужський губернський архітектор (1775-1822), який успішно реалізував амбітний генеральний план забудови м. Калуги (141 кам'яна

будівля) [20]. У Чернігові давній співробітник М.М. Кречетнікова керував будівництвом Спасо-Преображенського собору в Новгороді-Сіверському за проектом Дж. Кваренгі і проектував іконостас Спаського собору в Чернігові [18].

Про його новгород-сіверського колегу відомо лише, що генерал-губернатор пропонував намісницькому правлінню відрядити Й. Стукарпія разом із губернським механіком на будівництво новгород-сіверської соборної церкви [6, арк. 2]. Втім, відсутність його імені у адрес-календарях наступних років дозволяє припустити, що з невідомих причин призначення не відбулося.

Крім того, правлячий посаду малоросійського генерал-губернатора ініціює будівництво нових і ремонт старих адміністративних будівель у намісницьких і повітових центрах трьох намісництв, вивід за міську межу дворянських і чиновницьких маєтків, ремонт прикордонних шляхів і форпостних будинків, асигнування коштів на будівництво нових і реставрацію постраждалих в наслідок пожеж церков.

Обсяг даної розвідки не дозволяє детально зупинитися на всіх цих адміністративних ініціативах правлячого посаду малоросійського генерал-губернатора М.М. Кречетнікова, як і розглянути їх подальшу долю за часів його наступника Й.А. Ігельстрома, втім навіть перелік головних напрямів адміністративних новацій останньої чверті XVIII ст. показує перспективи подальших досліджень.

Посилання

1. Бантле Д. Кем был первый рязанский губернатор // <http://www.rzn.rodgor.ru/gazeta/48/history/1076/>.
2. Бантыш-Каменский Д.> Словарь достопамятных людей Русской земли, содержащий в себе жизнь и деяния знаменитых полководцев, министров и мужей государственных, великих иерархов православной церкви, отличных литераторов и ученых, известных по участию в событиях отечественной истории, составленных Дмитр. Бантыш-Каменским и изданный Александром Ширяевым. В пяти частях. Часть третья. К. М. – М.: В типографии Н. Степанова, 1836. – 389+VI с.
3. Бумаги Императрицы Екатерины II, хранящиеся в Государственном Архиве Министерства иностранных дел // Сборник Императорского русского исторического общества. – СПб., 1885. – Том сорок второй. – XXXIV+497 с.
4. Данилов А.А. История России IX-XIX вв. Справочные материалы. – М.: Издательство: Владос, 1998. – 432 с.
5. Дело о застройке и планировке городов Киевского, Черниговского и Новгород-Северского наместничеств согласно плану, составленным по указу Екатерины II от 7 октября 1785 г. [17 июня 1790 – 11 февраля 1793 г.] // Центральный державный историчний архів України, м. Київ (далі ЦДАК України), ф. 736 «Канцелярія київського, чернігівського та Новгород-Сіверського генерал-губернатора. 1781-1796 рр.», оп. 1, спр. 1003, 25 арк.
6. Дело по предложению генерал-губернатора Кречетникова о назначении на должность губернского архитектора, итальянца Иозефа Стукарпия [1791] // ЦДАК України, ф. 206 «Новгород-Сіверське намісницьке правління», оп. 1, спр. 52, 5 арк.
7. Дневные Записки о движении и действиях Российских войск в Великом Княжестве Литовском 1792 года Командующего Корпусом Генерал-Аншефа и Кавалера Михайла Никитича Кречетникова. Сообщ. А.Л. Потапов // Чтения в Императорском

Общество истории и древностей российских при Московском университете. Повременное издание. – 1863. – Октябрь – декабрь. – Книга четвертая. – Материалы отечественные. – С. 21-104.

8. Калашникова Л.В. Михаил Никитич Кречетников – первый калужский губернатор / Калашникова Людмила Владимировна // Калуга в шести веках: Материалы 2-й гор. краевед. конф. / Дьяченко Вера Алексеевна. – Калуга: Би, 1999. – С. 11-16.

9. Книга предложений генерал-губернатора Кречетникова. [1790] // ЦДІАК України, ф. 204. «Чернігівське намісницьке правління», оп. 2, спр. 564, 318 арк.

10. Лукьянов Н. Калуга в век Просвещения: Проект Екатерининского наместника // Наше наследие. – 2006. – № 78 (<http://www.nasledie-rus.ru/podshivka/7811.php>).

11. Мельник А.Н. Первый рязанский генерал-губернатор Михаил Никитич Кречетников (1729-1793) / Мельник Андрей Николаевич // Рязанская область и Центральный регион в контексте российской истории: Материалы межрегиональной научно-практической конференции, 19-20 марта 2003 г. / Рязанский историко-архитектурный музей-заповедник; Управление культуры администрации Рязанской области, Ерошина Т.В. – Рязань, 2003. – С. 48-53.

12. Мосин О., Мосина С. Первый Калужский наместник Кречетников // Генеалогическая база знаний: персоны, фамилии, хроника. Статьи (<http://baza.vgd.ru/11/61551/?pg=0>).

13. Н.Ч. Кречетников Михаил Никитич // Русский биографический словарь. – СПб., 1903. – Т. Кноппе-Кюхельбекер. – С. 430-432.

14. О разделении города Киева на части и кварталы. Именной, данный Калужскому и Тульскому Генерал-Губернатору Кречетникову. 17 июня 1790 // Полное собрание законов Российской империи (далі: ПСЗ РІ). – СПб., 1830. – Т. 23. – № 16875. – С. 137-138.

15. О состоянии трех Малороссийских Губерний, каждой из 10 округов. Именной, данный Калужскому и Тульскому Генерал-Губернатору Кречетникову. 29 сентября 1791 // ПСЗ РІ. – СПб., 1830. – Т. 23. – № 16987. – С. 255-256.

16. Предложения генерал-губернатора Кречетникова. [1792] // ЦДІАК України, ф. 204. «Чернігівське намісницьке правління», оп. 2, спр. 640, 145 арк.

17. Предложения генерал-губернатора Кречетникова. [1793] // ЦДІАК України, ф. 204. «Чернігівське намісницьке правління», оп. 3, спр. 38, 46 арк.

18. Тимофієнко В. Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть. Біографічний довідник. – К.: НДІТІАМ, 1999. – 477 с.

19. Щербачев О.В. Граф и дворяне Кречетниковы // <http://www.mtu-net.ru/sherbach/stats/krechetnikov.html>.

20. Ясныгин, Иван Денисович // <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AF%D1%81%D0%BD%D1%8B%D0%B3%D0%B8%D0%BD>

Галь Б.А. «Жадно ловивший все, замечания достойное»: административные новации «временного» малороссийского генерал-губернатора М.Н. Кречетникова (1790-1793)

В статье рассматриваются административные реформы исполняющего должность малороссийского генерал-губернатора М.Н. Кречетникова.

Ключевые слова: генерал-губернатор, администрация, реформы.

Hal' B.O. «Zhadno lovivshiy vsjo, zamechanija dostojnoe»: administrative innovations of the acting Little Russian general-governor M.M. Krechetnikov

The article considers the administrative reforms of the acting Little Russian general-governor M.M. Krechetnikov.

Key words: general-governor, administration, reforms.

03.04.2011 р.

УДК 261.5 (477.51) «1785/1797»

Д.В. Риза

ВИЗНАЧНІ ДУХОВНІ ДІЯЧІ НОВГОРОД-СІВЕРСЬКОЇ ЄПАРХІЇ (1785-1797 РР.)

У статті йдеться про діяльність визначних духовних діячів Новгород-Сіверської єпархії (1785-1797). Розглядаються найяскравіші факти їх біографії, аналізується роль освіченого духовництва у поширенні освіти і культури на теренах Чернігово-Сіверського краю.

Ключові слова: Новгород-Сіверська єпархія, монастирі, Православна Церква.

Кінець XVIII ст. ознаменувався кардинальними перетвореннями у суспільно-політичному житті Лівобережної України. 27 січня 1782 р. місто Новгород-Сіверський стає центром намісництва – територіального утворення, яке замінило собою скасовану Гетьманщину. До нього увійшли землі найвідоміших і найбагатших українських полків – Стародубського і частково Ніжинського та Чернігівського. На території намісництва опинилися дві колишні гетьманські столиці – Глухів і Батурин з їхніми культурними цінностями, бюрократичним апаратом та державотворчими традиціями.

Перетворення відбувались не лише у суспільно-політичному, а й релігійному житті регіону. У зв'язку з новим територіально-адміністративним поділом створюється окрема Новгород-Сіверська єпархія. Ця подія сталася 27 березня 1785 р., коли імператриця іменним указом установила нові межі Малоросійських єпархій згідно нового територіального поділу. Очолити новостворену єпархію повинен був єпископ Переяславський Іларіон відповідно до указу: «... єпископа Переясловського перевести єпископом в Новгород-Северский именоватъ его Новгородско-Северским и Глуховским» [1, 1].

Іларіон просив Святіший Синод дозволити «взять мене в новую мою Новгородско-Северскую єпархию для заведенія семинарии годныхъ человекъ изъ монашествующихъ. Теперь смею донести, что нужны мне люди для открытия семинарии и учреждения консистории: Ректор семинарии Михайловского Переясловского монастыря игумен Ваарлаам, Префект семинарии Архидиакон Платон, да еще для должности иеромонахъ Христофор. Сих трехъ человекъ определить прошу ваше святѣйшество» [2, 10].

Біографія Новгород-Сіверського єпископа досить типова для релігійних діячів тогочасного суспільства. Майбутній церковний діяч народився у містечку Вороніж, що тоді знаходилось на Київщині, а зараз – у Глухівському районі Сумської області [3, 45]. Читати і писати він навчався вдома, а початковий вишкіл проходив у місцевому монастирі. Людина глибоко віруюча і вихована батьками на